

Лесик Борис

аспірант

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0006-8645-9403>

Особливості та проблеми взаємодії з НАТО як чинник військової суб'єктності ЄС

Анотація. У статті детально проаналізовано особливості та виокремлено проблеми взаємодії Європейського Союзу з Північноатлантичним Альянсом. Досліджено існуючі види безпекової та військової співпраці між державами Європи в межах ЄС та НАТО, що вказує на посилення такої співпраці між державами регіону. Було проаналізовано значення Стандартизаційного договору НАТО в межах ЄС. Визначено, що на сучасному етапі військова суб'єктність ЄС посилюється не лише на основі НАТО як гаранта колективної безпеки та уніфікатора військових стандартів, але і на основі новітніх безпекових викликів у регіоні. Важливу роль відіграє аналіз ролі розширень НАТО, особливо після розпаду СРСР, коли ЄС та Альянс поповнили свої ряди за рахунок вступу до цих організацій колишніх держав соцтабору і таким чином розширилися на схід, посилюючи свою економічну, політичну та військову суб'єктність. Досліджено еволюцію інституційної взаємодії між НАТО та ЄС: від Декларації 2002 року до Спільної декларації 2023 року. Ключовими в цих документах є положення про розвиток стратегічного партнерства, взаємодоповнюваність оборонних ініціатив, спільне протистояння гібридним загрозам та підвищення військової мобільності, що свідчить про поглиблення співпраці у сфері безпеки. Зазначено, що зміни в трансатлантичних відносинах, зокрема періодичне дистанціювання США від європейських безпекових проблем, а також заклики до збільшення оборонних витрат з боку європейських союзників, сприяли активізації дискусій щодо європейської стратегічної автономії та посилення військової суб'єктності ЄС. Визначено перспективи подальших досліджень щодо інституційної, операційної та стратегічної взаємодії ЄС і НАТО в контексті формування власних оборонних спроможностей Європейського Союзу, особливо з огляду на нову геополітичну реальність та зростаючі регіональні безпекові загрози.

Ключові слова: військова суб'єктність ЄС; НАТО; Центрально-Східна Європа; Південно-Східна Європа; військовий потенціал; російсько-українська війна; східна частина ЄС; колективна безпека.

Актуальність теми. Формування військової суб'єктності ЄС в умовах прагнення до структурної і стратегічної автономії та взаємодії з Північноатлантичним Альянсом створює особливу динаміку посилення європейської системи безпеки. Розгляд особливостей та проблем взаємодії ЄС з НАТО є доволі актуальною темою для вивчення під час аналізу розвитку Європейського Союзу, зокрема у сфері безпеки. Говорячи про утворення Європейського Союзу, слід зазначити, що основним критерієм для створення та розвитку цього транснаціонального економічно-політичного об'єднання стало не лише бажання держав розвиватися в економічній та політичній сферах. Одним з сприятливих факторів для утворення ЄС та його подальшого функціонування і розширення став стан миру та безпеки, що забезпечується Північноатлантичним Альянсом (НАТО) з 1949 р. Варто зазначити, що без існування НАТО як механізму колективної безпеки складно було б говорити про функціонування на теренах Європи єдиного та безпечного економічно-політичного простору. Особливої актуальності набуває аналіз набуття Європейським Союзом характеристик військового об'єднання. Створення нових та поглиблення існуючих видів безпекової та військової співпраці в межах ЄС у тісній співпраці з НАТО сигналізує про поступове набуття ЄС деякої автономності у сфері безпеки, що є реакційним процесом з огляду на сучасні геополітичні безпекові виклики у регіоні. На шляху формування військової суб'єктності ЄС виникає низка внутрішніх та зовнішніх викликів. Внутрішніми викликами є питання достатнього фінансування оборонних ініціатив та узгодження спільних безпекових пріоритетів між державами-членами. Значним зовнішнім викликом для формування суб'єктності ЄС у сфері безпеки є прямий та гібридний вплив імперської політики РФ на євроатлантичну безпекову архітектуру через близькість кордонів Росії до держав ЄС. Вагомим викликом також є високий рівень залежності збройних сил (ЗС) та військово-промислових комплексів (ВПК) держав ЄС від США, що набуває все більшої проблематики в межах періодичного відходу США від активної участі у безпекових справах європейського

континенту. У контексті взаємодії з НАТО особливим викликом стає проблема «дублювання функцій» між організаціями у сфері безпеки, що потребує чіткого розмежування повноважень та сфер відповідальності. Такі виклики формують і перспективи розвитку військової суб'єктності ЄС, серед яких варто виділити ідею Д.Картера щодо «європеїзації» національних безпекових стратегій держав-членів. Ця ідея стосується зростаючого усвідомлення європейськими лідерами того, що відповідальність за безпеку та мир у регіоні Європи має більшою мірою лежати на плечах спільного європейського безпекового актора, який своєю чергою може співпрацювати з НАТО, однак прагне бути самодостатнім у цій сфері впливу.

З огляду на зазначені вище фактори, вивчення особливостей та проблем взаємодії ЄС з НАТО є досить важливим, зважаючи на необхідність розуміння новітніх викликів у регіоні та подальшого розвитку європейської військової суб'єктності. Дослідження набуває актуальності у контексті безпекових трансформацій в Європі після початку російської агресії проти України, що спонукало Фінляндію та Швецію, членів ЄС від 1995 р. приєднатись до НАТО, зберігаючи активну участь у проєктах PESCO в межах ЄС. Вагомість дослідження посилюється аналізом стратегічних документів, зокрема Стратегічного компасу ЄС та оновленої Стратегічної концепції НАТО 2022 р., що свідчить про зближення підходів обох організацій. Важливим є аналіз регіональних відмінностей у розумінні військової суб'єктності ЄС серед країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), особливо у контексті прихильності до трансатлантичних безпекових гарантій. Аналіз цієї теми дослідження дозволяє розглянути розвиток ЄС через призму співпраці з НАТО, проаналізувати сучасний етап посилення мілітарної акторності ЄС, виділити проблематику таких взаємовідносин та виокремити перспективи розвитку військової суб'єктності Союзу. Результати, отримані внаслідок проведеного аналізу, можуть бути використані для подальшого дослідження теми військової суб'єктності ЄС як у тісній співпраці з НАТО, так і поза нею на основах «стратегічної автономії» Європейського Союзу та посиленні «європеїзації» національних безпекових стратегій держав в межах ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основою дослідження стали публікації іноземних та українських дослідників. Серед них центральне місце займає ґрунтовна праця Дж.Беккера «The Handbook of European Defence Policies & Armed Forces», у якій автор аналізує основні положення європейської безпекової політики [11]. Окрім цього, слід виокремити статтю С.Монагхана, С.Вола та О.Сведсена «Does the New EU-NATO Joint Declaration Matter?», у якій дослідники глибоко проаналізували роль взаємного впливу ЄС та НАТО в межах підписання спільних безпекових декларацій [18].

Щодо українських науковців, які досліджують тему впливу НАТО на створення військової суб'єктності ЄС, варто вирізнити напрацювання С.О. Сулиги, який у публікації «Військово-політична інтеграція в рамках Європейського Союзу» пріоритетно оцінив співвідношення між НАТО та ЄС у межах формування військової суб'єктності Союзу [8]. Окремо варто зазначити про статтю Я.Завади та І.Сіно «Спільна політика безпеки і оборони ЄС на сучасному етапі: основні перспективи і загрози», в межах якої комплексно досліджується як процес творення СПБО ЄС, так і її розвиток під впливом сучасних викликів [7].

Також окрему увагу було приділено аналізу нормативно-правових актів та концептуальних документів ЄС і НАТО. З-поміж них варто виокремити Спільні декларації ЄС–НАТО, Лісабонський договір, Стратегічну концепцію НАТО тощо [9; 16; 17; 19; 21; 23–28]. Проведений аналіз цих документів допоміг нам сформувати цілісну картину загальної взаємодії ЄС та НАТО у регіоні.

Останньою, однак не менш важливою групою джерел стали публікації у засобах масової інформації (ЗМІ). Нами були використані як іноземні, так і українські статті, серед яких інформація з таких агенств, як: New York Times, War on the Rocks, Global Times тощо. Ці публікації слугували нам джерелом додаткової інформації, завдяки яким ми змогли верифікувати роль НАТО у посиленні військової суб'єктності ЄС [12; 14; 15].

Метою статті є дослідження взаємодії ЄС та НАТО у контексті становлення та розвитку військової суб'єктності ЄС. Для досягнення цієї мети було здійснено аналіз етапів формування безпекової політики Європейського Союзу та аналіз механізмів взаємодії з НАТО. Окрема увага приділяється виокремленню актуальних викликів, загроз та перспектив розвитку військової суб'єктності ЄС у взаємодії з НАТО.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження у статті було використано широкий спектр наукових методів. Історичний метод було використано для аналізу створення ЄС та НАТО у ретроспективі з огляду на особливості їх взаємодії у сфері безпеки. Для аналізу існуючих видів безпекової співпраці в межах ЄС та для вивчення безпекових концепцій держав-членів Союзу було використано системний метод дослідження. Для узагальнення опрацьованого матеріалу, виокремлення проблем та викликів, з якими стикається ЄС у формуванні військової суб'єктності, було застосовано набір логічних методів, а саме: індукцію, дедукцію, аналіз та синтез.

Викладення основного матеріалу. Розглядаючи формування європейської безпекової архітектури, варто зазначити, що початок військової інтеграції держав Європи слід розглядати з березня 1948 р., коли у

Брюсселі було закладено основи інтеграції в межах Західноєвропейського Союзу (ЗЕС). Підписанти Брюссельського договору, а саме представники урядів Франції, Люксембургу, Нідерландів, Бельгії та Великобританії ініціювали створення союзу, метою якого мала б стати спільна боротьба з агресором у випадку початку війни. Однак, розуміючи слабкість воєнного потенціалу держав Європи, на основі концепту ЗЕС вже навесні 1948 р. за ініціативою голів урядів Франції та Великобританії було подано пропозиції до Білого Дому та парламенту Канади про створення єдиної оборонної військової системи у Євроатлантичному регіоні [6;26]. Бажаючи збільшити свій вплив у регіоні Західної Європи, вже восени 1948 р. Сенатом США було підписано документ, який дозволяв ухвалювати договори про військові союзи з державами, які знаходяться поза континентом Північної Америки. Рада держав Брюссельського договору відразу розпочала підготовку проекту нового трансатлантичного договору. Вже 4 квітня 1949 р. у столиці США, місті Вашингтоні, було підписано Північноатлантичний договір, на основі якого створено Північноатлантичний Альянс (НАТО) [25]. Окрім цього, інституції ЄС як економічно-політичного об'єднання почали формуватися у 1951 р. після підписання Паризького договору, який означав утворення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС). Важливим у формуванні європейського економічно-політичного союзу став план Шумана, який засновувався на ідеях структурної економічної, а згодом і політичної інтеграції та в межах якого власне і було утворено ЄСВС. Його створення було спрямоване на недопущення нової війни через інтеграцію важкої промисловості держав Європи в межах регіону [6]. Вагомим для теми нашого дослідження є аналіз плану Плевена, який було запропоновано у 1951 р. Його сутністю було структурне об'єднання Європейської політичної спільноти (СПС, 1952 р.) з Європейським оборонним співтовариством (ЄОС, 1952 р.), що було певною «європейською альтернативою» НАТО. Однак ЄОС так і не набуло необхідної підтримки через складну економічну ситуацію всередині ще повоєнної Європи та критику з боку головного французького уряду [6;11]. Небажання держав Європи співпрацювати у сфері безпеки в межах регіону за наявності НАТО та поглиблення співпраці західноєвропейських держав у сфері економіки набуло формального закріплення у Римських договорах 1957 р., за результатами яких було утворено Європейське співтовариство з атомної енергії (Євroatом) та Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), що на початковому етапі повністю відкинули військову орієнтацію європейських спільнот [6].

Переходячи до сучасних інституційних механізмів взаємодії, варто наголосити на тому, що взаємодія між НАТО і ЄС почала формуватися на початку 2000-х рр. і пройшла значний шлях, віддзеркалюючи зміни у безпековому середовищі Європи. Першим суттєвим документом стала Декларація ЄС–НАТО про Європейську політику безпеки і оборони 2002 р., яка заклала основу для співпраці між двома організаціями. Вона була підписана у грудні 2002 р. і встановила принципи стратегічного партнерства, підкреслюючи взаємодоповнюваність зусиль обох організацій у сфері безпеки [16]. Також ваговою стала подальша угода «Берлін-плюс», яка була підписана 2003 р. та стала важливою для оперативної співпраці, надавши ЄС доступ до засобів планування, потенціалу та ресурсів НАТО для проведення операцій з врегулювання криз. З-поміж таких операцій ЄС із підтримкою НАТО варто виділи операцію «Алтея» у Боснії та «Конкордія» у Македонії [28]. Відповідно до положень цієї угоди, ЄС отримав доступ до процесу планування операцій НАТО та можливість використання консультацій з європейським командуванням Альянсу з метою проведення операцій у тісній взаємодії з Північноатлантичним Альянсом. Ця угода стала важливим кроком у формуванні автономної спроможності ЄС зі збереженням взаємодії обох організацій, даючи Європейському Союзу можливість проводити власні миротворчі операції з використанням ресурсів НАТО [13;28].

З метою посилення правової основи політики безпеки ЄС важливу роль у формуванні правової бази безпекової співпраці держав ЄС відіграв Лісабонський договір 2009 р., який суттєво посилив правову базу та інструментарій безпекової політики ЄС. В межах договору було окреслено поняття Спільної політики безпеки і оборони ЄС (СПБО ЄС), що зобов'язує держав-членів надавати допомогу та підтримку у випадку збройної агресії проти однієї з них, а також положення про солідарність у випадку терористичного нападу. Було створено посаду Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки та засновано Європейську службу зовнішніх справ, що підвищило інституційну автономію ЄС [27]. При цьому, Лісабонський договір чітко визначив, що для більшості держав-членів ЄС їх колективна оборона реалізується в межах НАТО, що закріпило доповнювальну, а не першочергову роль СПБО ЄС щодо НАТО. Щодо СПБО, то витoki цього концепту сягають франко-британського саміту в Сен-Мало 1998 р., коли Франція в особі президента Жана Ширака та Велика Британія в особі прем'єр-міністра Тоні Блера дійшли згоди щодо необхідності розвитку автономних військових спроможностей ЄС. Ключовим ініціатором цієї ідеї була Франція, яка вже тоді просуvala ідею «європейської стратегічної автономії». Важливого значення творення «європейської стратегічної автономії» набуло після негативного для ЄС досвіду конфліктів на Балканах у 1990-х рр. Саме нездатність держав Європи врегулювати конфлікт у Косово без військової і дипломатичної підтримки США стала поштовхом і критичним фактором для формування СПБО та для

розвитку власних оборонних спроможностей у майбутньому [13]. Згодом співпраця суттєво активізувалася у 2016 р., коли була підписана перша Спільна декларація про співпрацю між ЄС та НАТО на Варшавському саміті, яка стала безпосередньою реакцією західного світу на початок російської експансії у 2014 р. в Україні [9]. Спільна декларація про співпрацю між ЄС та НАТО визначила певні ключові напрями співпраці, серед яких: протидія гібридним загрозам; оперативна взаємодія з урахуванням проведення спільних операцій; розвиток оборонного потенціалу, враховуючи ВПК та зміцнення обороноздатності держав, зокрема Східної Європи [9]. Згодом вдосконалення європейської системи безпеки в межах взаємодії з НАТО відбулося в межах другої редакції Спільної декларації ЄС і НАТО, яку було підписано у Брюсселі влітку 2018 р. Друга редакція Спільної декларації ЄС і НАТО зразка 2018 р. стала реакцією на вихід Великобританії з ЄС та внесла важливі корективи у взаємодію НАТО і ЄС. Особливо важливо, що у декларації 2018 р. з'явилися тези про необхідність швидкого вдосконалення процесів військової мобільності. Вирішенням став проєкт Military Mobility (ММ) в межах Постійної структурованої співпраці (PESCO), що фактично встановив функціонування «Військового Шенгену» на території ЄС [17].

Враховуючи підвищення кількості безпекових викликів у регіоні Європи, впродовж останніх десятиліть безпекова політика держав ЄС зазнала значної трансформації. Беручи до уваги сучасні загрози у регіоні, ЄС набуває дедалі більшої кількості характеристик, які притаманні військовому об'єднанню. Важливим етапом у розвитку як СПБО ЄС, так і стратегії НАТО стало прийняття у 2022 р. двох документів: Стратегічного компасу ЄС у березні 2022 р. та оновленої Стратегічної концепції НАТО у червні 2022 р. [3; 19]. Ці документи демонструють взаємодію стратегій обох організацій та були розроблені під впливом змін у безпековому середовищі, спричинених російською агресією проти України. Стратегічний компас ЄС став першим всеохоплюючим документом стратегічного планування ЄС у сфері безпеки та оборони, що визначає конкретні цілі та їх досягнення на наступне десятиліття. Стратегічний компас передбачає посилення спроможності ЄС діяти швидко та рішуче в кризових ситуаціях, враховуючи створення Сил швидкого реагування ЄС та покращення здатності Союзу передбачати загрози. Важливим в межах Стратегічного компасу є процес зменшення стратегічних залежностей та поглиблення співпраці з партнерами для протистояння спільним загрозам, зокрема в межах взаємодії з НАТО [2]. Своєю чергою Стратегічна концепція НАТО 2022 р., ухвалена на Мадридському саміті, відображає фундаментальні зміни у безпековому середовищі і визначає росію «найбільш значною і прямою загрозою для безпеки союзників» [19]. Документ визначає три ключові завдання НАТО: посилення стримування та готовності захищати територію Альянсу; збільшення зусиль щодо прогнозування криз та їх запобігання, а також поглиблення взаємодії з партнерами у підтримці міжнародної безпеки. Значущим аспектом є збіг положень обох документів щодо оцінки загроз та виділення необхідних заходів протидії, що свідчить про стратегічну взаємодію між ЄС та НАТО у сфері безпеки. Майже одночасне прийняття цих документів створило новий етап у формуванні військової суб'єктності ЄС, тобто поступовий перехід від повної оборонної залежності від НАТО до розбудови власних спроможностей за умови збереження стратегічної взаємодії з Північноатлантичним Альянсом [2; 19].

Результатом розвитку такої співпраці став останній та чинний варіант Спільної декларації про співпрацю між ЄС та НАТО, яку було підписано 10 січня 2023 р. генсеком НАТО Єнсом Столтенбергом, президентом Єврокомісії Урсулою фон дер Ляйн та президентом Європейської Ради Шарлем Мішелем [4]. Декларація 2023 р. значно розширила сфери співпраці, фокусуючись на нових безпекових викликах у контексті повномасштабної російської агресії проти України. У документі особливо підкреслено «безпрецедентний рівень співпраці» між організаціями та важливість координації у протидії гібридним загрозам, дезінформації. Стаття 4 Декларації прямо визначає російську агресію проти України як найбільшу загрозу євроатлантичній безпеці за останні десятиліття. Важливою є й теза декларації 2023 року про те, що сторони-підписанти визнають НАТО основним органом колективної безпеки, тоді як зміцнення автономної європейської системи безпеки та оборони розглядається як додатковий фактор колективної безпеки всіх держав ЄС [4]. Така формула відображає складний баланс між прагненням ЄС до стратегічної автономії та збереженням центральної ролі НАТО в архітектурі європейської безпеки.

Важливим аспектом впливу НАТО на військову суб'єктність ЄС є стандартизація військових потенціалів європейських держав. Перед вступом до НАТО нові члени змушені адаптувати свої збройні сили до стандартів Альянсу в межах Угоди зі стандартизації (Standardization Agreement – STANAG), що створює єдину уніфіковану базу для розвитку європейських оборонних спроможностей з-поміж держав Європи, які є членами НАТО. Угода зі стандартизації підписана державами-членами НАТО, зокрема і державами ЄС, які є членами НАТО з метою забезпечення взаємодії та уніфікації між збройними силами держав НАТО. Важливими є технічні та матеріальні стандарти в межах STANAG, адже вони задають критерії для техніки та усіх видів озброєнь [23]. Наприклад, у НАТО існують стандартні види боєприпасів, якими забезпечуються

абсолютно усі армії держав-членів. Всі артилерійські системи, які використовують у НАТО забезпечуються уніфікованим артилерійським снарядами 155 мм, який є основним артилерійським боєприпасом Альянсу. Окрім артилерійських систем, у НАТО уніфікованим є абсолютно все: від аптечок першої допомоги та набоїв калібру 9x19 Luger для пістолетів до балістичних ракет. Сувору стандартизацію допомагає забезпечити як широку доступність боєприпасів та інших засобів на вимогу будь-якої держави у випадку воєнного конфлікту, так і унеможливує випадки дефіциту на полі бою у випадку прямої військової конфронтації держав блоку НАТО проти агресора. Також важливою є стандартизація піз час навчання військових, адже вони як одиниця армії є незамінною частиною військового потенціалу [1;23]. Процеси стандартизації збройних сил та сфери безпеки і оборони в межах НАТО на основі Угоди про стандартизацію істотно полегшують реалізацію спільних проєктів ЄС у рамках Постійної структурованої співпраці (PESCO). У Європейському оборонному плані дій (European Defence Action Plan – EDAP) 2016 р. зазначено, що гармонізація стандартів між країнами-членами ЄС є ключовою для забезпечення стратегічної сумісності та ефективної взаємодії у спільних оборонних проєктах, хоча не існує єдиного формального документу, який би зобов'язував ЄС використовувати стандарти НАТО [24].

Поетапне розширення НАТО на схід, яке відбулося швидше за розширення ЄС, суттєво вплинуло на формування її безпекової суб'єктності у декількох аспектах. По-перше, воно створило необхідність чіткішого розмежування ролей між двома організаціями, що спонукало ЄС до пошуку власної ідентичності у сфері безпеки [1]. По-друге, нові члени НАТО з числа посткомуністичних держав регіону ЦСЄ-ПСС, які згодом увійшли до ЄС, сформували специфічне бачення безпекових викликів у контексті східного сусідства з РФ, що знайшло відображення не тільки у концепціях безпеки і оборони держав регіону, але і безпосередньо вплинуло на формування концепції СПБО ЄС та Стратегічної концепції НАТО [19; 27]. У контексті становлення загальної структури європейської безпеки важливим стало розширення НАТО, яке відбулося за рахунок приєднання до Альянсу держав Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). Адже до 1991 р. вони належали до Організації Варшавського Договору (ОВД) [8]. Внаслідок четвертого розширення НАТО у 1999 р. до Альянсу доєдналися Польща, Угорщина та Чехія, а вже у 2004 р. внаслідок п'ятого розширення до НАТО було прийнято Литву, Латвію, Естонію, Румунію, Словаччину, Словенію та Болгарію [7]. Як розширення НАТО, так і початок формування концепції СПБО ЄС не було випадковим, оскільки ці процеси були реакціями на нові безпекові реалії тогочасного світу. Важливо зазначити, що для держав ЦСЄ членство в НАТО та вступ до ЄС розглядалися як взаємодоповнюючі напрями інтеграції у євроатлантичні структури як з метою забезпечення дієвого механізму колективної безпеки за рахунок членства в НАТО, так і з метою економічно-політичного розвитку в межах ЄС [7].

Показовим є те, що держави ЦСЄ займають досить неоднозначну позицію щодо розвитку військової суб'єктності ЄС. Польща, Румунія та держави Балтії підтримують посилення європейських оборонних спроможностей, проте лише як взаємодоповнюючих до НАТО, а не альтернативних до нього структур. Адже ці держави займають чільні місця за обсягами військових витрат та розмірами воєнних потенціалів і мають всі можливості брати участь в автономних європейських безпекових структурах, тим самим посилюючи військову суб'єктність ЄС. Водночас країни ЦСЄ об'єднують переконання у пріоритетності трансатлантичних безпекових гарантій, зокрема з акцентом на незамінності американської військової присутності в Європі як ключового фактора стримування російської агресії. Характерно, що після 2022 року більшість держав регіону активно лобіювали посилення військового контингенту США на своїй території, розглядаючи це як найнадійніший безпековий механізм порівняно з європейськими ініціативами [2; 22]. У ширшому контексті Європейського Союзу загалом ця проблема виражається у поглибленні розриву між «Новою Європою» та «Старою Європою» в межах різного бачення пріоритетних загроз. Феномен «держав-фрірайдерів», наприклад, у сфері безпеки, коли деякі члени ЄС користуються перевагами колективної безпеки, не інвестуючи достатньо у власний оборонний потенціал, створює додаткову напругу між державами-членами та підриває солідарність у питаннях оборони в межах Європейського Союзу [12].

Особливої уваги заслуговує вплив останніх розширень Альянсу, зокрема вступ до НАТО Чорногорії у 2017 р., Північної Македонії у 2020 р. та Фінляндії і Швеції у 2023–2024 рр. на рівень безпекової динаміки в Європі. Останні розширення відбувалися в умовах загострення проблем миру у регіоні та посиленні російської експансії, що стимулювало Європейський Союз до рішучих кроків у розвитку власної обороноздатності. Важливого значення набув вступ Фінляндії (2023 р.) та Швеції (2024 р.) до НАТО, оскільки ці держави не одне десятиліття традиційно дотримувалися політики військового нейтралітету, однак були вимушені під впливом російської агресії проти України змінити цей вектор зовнішньої політики на користь приєднання до Альянсу [14]. При цьому ці скандинавські держави залишаються активними учасниками СПБО ЄС, адже беруть участь у проєктах PESCO [20].

Окремо, слід відзначити і роль держав Європейського Союзу, які дотримуються політики військового нейтралітету і таким чином не знаходяться під впливом НАТО. До нейтральних держав ЄС входять Мальта, Австрія та Ірландія [11]. Австрія набула статусу постійного нейтралітету в 1955 р. як умову виведення окупаційних військ після Другої світової війни, оскільки відігравала роль «буфера» між НАТО та соцтабором. Ця держава розвинула такий підхід до європейської безпеки, який дозволяє їй бути активним учасником у формуванні СПБО ЄС, уникаючи при цьому військової інтеграції з НАТО. Така політика стала важливим чинником у процесі формування військової суб'єктності ЄС, оскільки Австрія активно підтримує розвиток автономних європейських оборонних можливостей. Співпраця зосереджується на проєктах PESCO, зокрема Австрія бере участь у створенні військових логістичних хабів у межах проєкту NetLogHubs, таким чином посилюючи військову суб'єктність ЄС без порушення власного нейтрального статусу [6;20].

Ірландія зберігає політику військового нейтралітету з 1930-х рр., що своєю чергою відображає її прагнення до незалежності від Великої Британії. Подібно до Австрії вона розробила схожий підхід щодо участі в європейських оборонних ініціативах. У контексті розвитку військової суб'єктності ЄС Ірландія активно підтримує проєкти PESCO, зокрема проєкт зі створення груп швидкого кіберреагування (Cyber Rapid Response Teams – CRRT) та проєкт з покращення систем морської та берегової безпеки (Maritime Surveillance – MM), які відповідають безпековим пріоритетам цієї країни та не суперечать принципам нейтралітету [10;20].

Щодо Мальти, то ця держава закріпила свій нейтральний статус у Конституції в 1987 р. після завершення британської військової присутності. Хоча вона і є найменшою з нейтральних держав ЄС, проте відіграє специфічну роль у формуванні військової суб'єктності Європейського Союзу поза межами НАТО. Мальта активно підтримує розвиток незалежного оборонного потенціалу, особливо у сфері безпеки регіону Середземного моря. Подібно до Ірландії, вона бере участь у проєкті з покращення системи морської та берегової безпеки (Maritime Surveillance), що з огляду на її географічне розташування має стратегічне значення. Приклад Мальти демонструє, що навіть маленька нейтральна держава в межах ЄС може зробити свій внесок в певні аспекти європейської безпеки поза юрисдикцією Північноатлантичного Альянсу [11; 20].

Таким чином, незважаючи на те, що ці держави не є членами НАТО через дотримання політики нейтралітету, вони все ж активно сприяють формуванню військової суб'єктності Європейського Союзу через участь у безпекових ініціативах ЄС, зокрема у PESCO [5]. Такий різноплановий характер участі нейтральних країн у безпекових ініціативах ЄС дозволяє їм робити внесок у колективну європейську безпеку, зберігаючи свій нейтральний статус та незалежність від НАТО, що свідчить про багатозаровість процесу формування військової суб'єктності ЄС. У сучасних геополітичних реаліях формування безпекової ідентичності ЄС набуває особливої динаміки під впливом двох ключових факторів: повномасштабної російсько-української війни та змін, які відбуваються у трансатлантичних відносинах, зокрема у контексті повернення Дональда Трампа на посаду президента США. Російська агресія проти України стала чинником безпрецедентних змін у європейській безпековій архітектурі, спонукавши ЄС до рішучіших кроків щодо зміцнення власної військової суб'єктності. Збільшення оборонних бюджетів, розширення спільних закупівель озброєнь та посилення оборонних ініціатив свідчать про прагнення ЄС взяти на себе більшу відповідальність за безпеку на континенті. Активно підтримують цю ідею традиційно держави «Старої Європи», серед яких варто виокремити ФРН та Францію [5; 20].

У контексті повернення Дональда Трампа на посаду президента США з його ізоляціоністською риторикою та критичним ставленням до ЄС створюється додатковий виклик для зміцнення європейської стратегічної автономії. Під час свого першого президентства Трамп неодноразово ставив під сумнів американські зобов'язання перед європейськими союзниками та критикував європейські держави за недостатні витрати на оборону [18]. Цей досвід спонукав європейських лідерів до пошуку шляхів зменшення залежності від США у питаннях безпеки. Зважаючи на це, недавнє повернення Трампа на посаду президента може прискорити розвиток європейських оборонних спроможностей та ініціатив і посилити консолідацію європейських держав навколо ідеї СПБО. Такі ініціативи як Європейський оборонний фонд та Постійна структурована співпраця можуть отримати додатковий поштовх для розвитку [5;8;20].

Враховуючи зазначену вище інформацію, варто виділити окремі загрози для формування військової суб'єктності ЄС. Досить значущою є проблема дублюючого характеру відносно НАТО та бюрократичні перешкоди під час координації як ВПК і ЗС, так і різноманітних проєктів в межах ЄС. Це призводить до проблем, які ЄС намагається вирішити в межах PESCO, зокрема покращити військову мобільність, підвищити рівень незалежності різноманітних сфер безпеки та оборони тощо [5; 20]. Окремим викликом є проблема стандартизації озброєння та військової техніки. Якщо розглядати ЄС загалом, то найбільш нагальною ця проблема є у державах регіону ЦСЄ-ПСЄ, адже ці держави досі мають на озброєнні велику кількість видів радянського озброєння, починаючи від стрілецької зброї і закінчуючи танками або літаками.

Важливим є вирішення цієї проблеми в межах Угоди про стандартизацію. Однак, беручи до уваги дорожню вартість переробки радянської зброї під «натівські» калібри, велика кількість держав Східної Європи вирішили цю проблему таким способом: зброю радянського зразка вони надають Україні в межах військової допомоги. Таким чином вони оновлюють свої арсенали зброєю натівського зразка і підтримують Україну у війні з путінською росією [14; 22].

Що ж до загроз розвитку військової суб'єктності ЄС, то першою з них є геополітичне протистояння євроатлантичних спільнот з росією в межах її повномасштабного вторгнення на територію України. Однак загрози з боку рф щодо ЄС та НАТО не обмежуються лише військовим чинником. Значну загрозу становлять проблеми військового шпionaжу зі сторони російської федерації, дестабілізації політичних та суспільних процесів у державах ЄС, диверсії та саботажі на підприємствах європейського ВПК тощо. Окремим зовнішнім викликом, як ми вже зазначили, є потенційна напруга держав ЄС зі США в межах НАТО. Стосовно напруги у відносинах зі США важливою є і проблема залежності ВПК та ЗС держав Європи від комплектуючих, боєприпасів та техніки американського виробництва, яка перебуває на озброєнні держав ЄС [2; 8].

Детально проаналізувавши та окресливши процес взаємодії ЄС та НАТО в контексті формування військової суб'єктності ЄС, а також визначивши основні виклики цього процесу, можна виокремити перспективні напрями розвитку такої суб'єктності в межах співпраці з НАТО. До них слід віднести поглиблення координації між структурами ЄС та Альянсу на оперативно-стратегічному рівнях та розвиток спільного стратегічного планування на основі СПБО ЄС в умовах зростаючої нестабільності у східній частині ЄС та НАТО. Аналіз російсько-української війни активізує важливість обміну розвідувальною інформацією та посилення європейських оборонних інвестицій з метою зменшення залежності всіх держав ЄС від американського військово-промислового комплексу шляхом синхронізації оборонних закупівель для оптимізації витрат та підвищення оперативної сумісності в межах ЄС.

Також варто наголосити на проблематиці «європеїзації» військової суб'єктності ЄС, під якою розуміється процес поступової інституційної, нормативно-правової та структурної інтеграції національних оборонних політик держав-членів у напрямі формування єдиних європейських стандартів, механізмів і підходів у сфері оборони та безпеки. Цей процес містить інтеграцію ВПК, розвиток спільних ЗС, а також гармонізацію бюрократичних процедур у безпеково-оборонній сфері [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень Проведений аналіз особливостей та проблем взаємодії ЄС з НАТО показує, що формування військової суб'єктності ЄС відбувається в умовах двовекторного процесу: з одного боку – прагнення до стратегічної автономії, з іншого – збереження тісної кооперації з Північноатлантичним Альянсом як гарантом колективної безпеки європейського континенту. Процес становлення взаємодії між ЄС та НАТО пройшов шлях від початкових спроб формування Європейського оборонного співтовариства в 1950-х рр. до сучасної системи безпекового співробітництва, яка закріплена у Спільних деклараціях 2016, 2018 та 2023 рр.

Істотним чинником впливу на формування військової суб'єктності ЄС стали процеси розширення НАТО, особливо за рахунок держав ЦСЄ. Інтеграція цих держав до Альянсу створила нову архітектуру безпеки на континенті та призвела до поширення європейської безпекової політики на схід, подібно до НАТО. Стандартизація військових потенціалів європейських держав відповідно до Угод зі стандартизації НАТО (STANAG) створює технологічну та нормативну базу для можливої військової інтеграції в межах ЄС, зокрема через механізми та проекти Постійної структурованої співпраці (PESCO).

Аналіз ключових документів у сфері безпеки та оборони, зокрема Стратегічного компасу ЄС та оновленої Стратегічної концепції НАТО 2022 р., демонструє взаємодію стратегічних підходів обох організацій під впливом новітніх викликів, головним з яких є російська агресія проти України. Військова суб'єктність ЄС на сучасному етапі формується не лише на основі НАТО як уніфікатора стандартів, але й на основі усвідомлення окремими державами ЄС необхідності формування власної обороноздатності в умовах зростаючої нестабільності на східних кордонах та посилення гібридних загроз.

Важливим елементом у формуванні військової суб'єктності ЄС є участь нейтральних держав (Австрія, Ірландія, Мальта), які, попри невходження до НАТО, активно долучаються до безпекових ініціатив у межах ЄС, зокрема проєктів PESCO. Така участь дозволяє цим державам робити свій внесок у розвиток європейських оборонних спроможностей, зберігаючи нейтральний статус. Залучення нейтральних держав до формування військової суб'єктності ЄС демонструє відкритий характер європейської безпекової архітектури та створює додаткові можливості розвитку автономних від НАТО механізмів безпеки.

Під час дослідження було виявлено, що головними проблемами формування військової суб'єктності ЄС є розбіжності у стратегічних пріоритетах держав-членів, нерівномірність оборонних витрат, залежність від військово-промислового комплексу США, загрози різного характеру з боку рф, зміни зовнішньополітичного

курсу США та проблема «дублювання функцій» з НАТО. Додатковим викликом є необхідність стандартизації та повного переозброєння ЗС держав ЦСЄ із радянських зразків озброєння, на такі, що відповідають стандартам НАТО.

Щодо перспектив розвитку військової суб'єктності ЄС, то слід виділити поглиблення координації на стратегічному рівні та розширення стратегічного планування в межах СПБО. Окремими перспективами є активізація обміну розвідувальною інформацією в межах ЄС, інтенсифікація європейських оборонних інвестицій і синхронізація військових закупівель. Важливим є виокремлення поняття «європеїзації» військової суб'єктності, що передбачає інституційну, нормативно-правову та структурну інтеграцію національних оборонних політик держав-членів ЄС.

Перспективами подальших досліджень тематики формування військової суб'єктності ЄС є вивчення процесів реалізації положень Стратегічного компасу ЄС, аналіз практичної імплементації Спільної декларації ЄС та НАТО 2023 р., дослідження впливу російсько-української війни на посилення європейських оборонних ініціатив. Окремо у подальших дослідженнях варто спрямувати зусилля на повноцінний аналіз специфіки розвитку європейського ВПК у контексті досягнення стратегічної автономії у військовій сфері. Перспективною галуззю досліджень також є вивчення ролі України як майбутнього члена ЄС у формуванні військової суб'єктності та безпекової архітектури ЄС та Європи загалом.

References:

1. NATO, *Vidnosyny mizh NATO i YeS*, [Online], available at: <https://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-ukr-2006/Part8.pdf>
2. Ivasechko, O. and Tsebenko, O. (2022), «Nova oboronna stratehiia YeS «Stratehichniy kompas» yak vidpovid na suchasni hibrydni zahrozy», *Baltija Publishing*, No. 6, pp. 91–105, doi: 10.30525/978-9934-26-225-8-6.
3. NATO, *Lidery NATO zatverdily novu Stratehichnu kontseptsiiu*, [Online], available at: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_197281.htm
4. NATO, *Lidery NATO i Yevropeiskoho Soiuzu pidpysaly tretiu Spilnu deklaratsiiu*, [Online], available at: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_210523.htm?selectedLocale=uk
5. ISPC, *Oboronna spivpratsia YeS PESCO: u chomu vidminnist vid NATO*, [Online], available at: <https://www.ispc.org.ua/archives/4709>
6. Ovcharov, I.A. (2016), «Prychyny stvorennia, pravovyi status ta znachennia Yevropeiskoho obiednannia vuhillia i stali», *Yevropeiska intehratsiia v konteksti suchasnoi heopolityky*, zb. nauk. st. za materialamy nauk. konf., 24 trav. 2016 r., Kharkiv, pp. 445–450.
7. Sino, I. and Zavada, Ya. (2022), «Spilna polityka bezpeky i oborony YeS na suchasnomu etapi: osnovni perspektyvy i zahrozy», *Politicus*, No. 3, pp. 71–76.
8. Sulyha, S.O. (2021), «Viiskovo-politychna intehratsiia v ramkakh Yevropeiskoho Soiuzu», [Online], available at: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14957/1/Suliga_373-379.pdf
9. NATO, *2016 Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization*, [Online], available at: https://www.nato.int/cps/em/natohq/official_texts_133163.htm
10. Andrews, B. (2022), «Irish Neutrality in a Changing Europe», *The Journal*, [Online], available at: <https://cdn.thejournal.ie/media/2022/04/irish-neutrality-in-a-changing-europe-barry-andrews-mep-080422.pdf>
11. Becker, J. (2019), *The handbook of European defence policies & armed forces*, Routledge, London, 432 p.
12. Bordachev, T. (2023), «The West is a «free-rider» of global security», *Global Times*, [Online], available at: <https://www.globaltimes.cn/page/202301/1284491.shtml>
13. Carter, D.H. (2008), «The Saint-Malo Declaration and its impact on ESDP after 10 years», *Defence Viewpoints*, [Online], available at: <http://www.defenceviewpoints.co.uk/articles-and-analysis/the-saint-malo-declaration-and-its-impact-on-esdp-after-10-years>
14. Claesson, M. and Carlander, Z. (2022), «How Sweden and Finland Can Bolster NATO», *War on the Rocks*, [Online], available at: <https://warontherocks.com/2022/07/how-sweden-and-finland-can-bolster-nato/>
15. Erlanger, S. (2020), «European Defense and «Strategic Autonomy» Are Also Coronavirus Victims», *The New York Times*, [Online], available at: <https://www.nytimes.com/2020/05/23/world/europe/defense-autonomy-europe-coronavirus.html>
16. NATO, *EU-NATO Declaration on ESDP*, [Online], available at: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm
17. *Joint Declaration of EU-NATO Cooperation by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization*, [Online], available at: https://www.consilium.europa.eu/media/36096/nato_eu_final_eng.pdf
18. Monaghan, S., Wall, C. and Svendsen, O. (2023), «Does the New EU-NATO Joint Declaration Matter?», *CSIS*, [Online], available at: <https://www.csis.org/analysis/does-new-eu-nato-joint-declaration-matter>
19. NATO, *Strategic Concept*, [Online], available at: <https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/290622-strategic-concept.pdf>

20. PESCO, *Projects 2023*, [Online], available at: <https://www.pesco.europa.eu/>
21. Schuman, R. (1950), «The Schuman Declaration», CVCE, [Online], available at: https://www.cvce.eu/en/obj/the_schuman_declaration_paris_9_may_1950-en-9cc6ac38-32f5-4c0a-a337-9a8ae4d5740f.html
22. Smith, M. (2017), «Most NATO Members in Eastern Europe See It as Protection», *Gallup*, [Online], available at: <https://news.gallup.com/poll/203819/nato-members-eastern-europe-protection.aspx>
23. NATO, *Standardization*, [Online], available at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69269.htm
24. AmCham EU, *The European Defence Action Plan*, [Online], available at: https://www.amchameu.eu/system/files/position_papers/final_website_edap_with_recommendations.pdf
25. NATO, *The North Atlantic Treaty*, [Online], available at: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
26. CVCE, *Treaty between Belgium, France, Luxembourg, The Netherlands and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, [Online], available at: http://cvce.eu/en/obj/the_brussels_treaty_17_march_1948-en-3467de5e-9802-4b65-8076-778bc7d164d3.html
27. *Treaty of Lisbon*, EUR-Lex, [Online], available at: [available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign/eng](https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign/eng)
28. Waugh, T. (2003), «Berlin Plus agreement», *Europarlament*, [Online], available at: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf

Lesyk B.,

Strengthening the European Union's Military Actorness Under the Influence of NATO's Expansion"

Abstract. The article provides a detailed analysis of the features and identifies problems in the interaction between the European Union and the North Atlantic Alliance. It examines existing types of security and military cooperation between European states within the EU and NATO frameworks, which indicates the strengthening of such cooperation between states in the region. The significance of the NATO Standardization Agreement within the EU has been analyzed. It has been determined that at the current stage, the EU's military actorness is strengthening not only based on NATO as a guarantor of collective security and unifier of military standards but also due to new security challenges in the region. An important role is played by the analysis of NATO expansions, especially after the collapse of the USSR, when the EU and the Alliance expanded their ranks through the accession of former socialist bloc states, thus extending eastward and strengthening their economic, political, and military actorness. The evolution of institutional interaction between NATO and the EU from the 2002 Declaration to the 2023 Joint Declaration has been examined. Key provisions in these documents include the development of strategic partnership, complementarity of defense initiatives, joint confrontation against hybrid threats, and enhanced military mobility, which indicates deepening cooperation in the security sphere. The article analyzes how changes in transatlantic relations, particularly the periodic distancing of the US from European security issues and calls for increased defense spending by European allies, have contributed to intensifying discussions about European strategic autonomy and strengthening the EU's military actorness. Prospects for further research on institutional, operational, and strategic interaction between the EU and NATO in the context of developing the European Union's own defense capabilities are identified, especially in light of the new geopolitical reality and growing regional security threats.

Keywords: EU military actorness; NATO; Central-Eastern Europe; military potential; Russian-Ukrainian war; eastern part of the EU; collective security.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2025.